

УДК 37.032(045)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
СТУДЕНТА-МЕНЕДЖЕРА ЯК СУБ'ЄКТА ПРОЦЕСУ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Капська А. Й., Сікалюк А. І.

*У статті розглянуто психолого-педагогічну характеристику студентів економічного профілю, зокрема менеджерів, як суб'єктів формування соціально-етичних цінностей. Проаналізовано еволюційну схему становлення і прояву цінностей та орієнтацій К. Роджерса. Сформовано авторське визначення дефініції "студентство". Проаналізовано праці сучасних науковців, присвячених проблемам студентства як особливої соціальної спільноти молодих людей. Визначено вісім соціотипів студентів. Розглянуто студентський мікросоціум як цілісну структуру зі своєю структурою і зв'язками, яка є частиною більш широкої соціальної спільноти (макросередовища).
Ключові слова: психолого-педагогічна характеристика, суб'єкт, формування соціально-етичних цінностей, професійна діяльність, студентство, студент-менеджер, суб'єкт виховання, соціальна група, студентський мікросоціум.*

*В статье рассмотрена психолого-педагогическая характеристика студентов экономического профиля, в частности менеджеров, как субъектов формирования социально-этических ценностей. Проанализирована эволюционная схема становления и проявления ценностей и ориентаций К. Роджерса. Сформировано авторское определение дефиниции "студентство". Проанализированы труды современных ученых, посвященных проблемам студентства как особой социальной общности молодых людей. Определены восемь социотипов студентов. Рассмотрен студенческий микросоциум как целостная структура со своей структурой и связями, которая является частью более широкой социальной общности (макросреды).
Ключевые слова: психолого-педагогическая характеристика, субъект, формирование социально-этических ценностей, профессиональная деятельность, студентство, студент-менеджер, субъект воспитания, социальная группа, студенческий микросоциум.*

*The article examines socio-pedagogical characteristics of students with economic specializations, in particular, managers as agents of socio-ethical values formation. C.Rogers's evolutionary scheme of formation and manifestation of values and orientations is analyzed. The authors' definition of "studentship" is formulated. Works of contemporary scientists on the problems of studentship as a special social community of young people are analyzed. 8 sociotypes of students are defined. Student microsociety as a coherent structure with its own structure and connections is considered as part of a larger social community (macroenvironment).
Key words: socio-pedagogical characteristics, agent, formation of socio-ethical values, professional activity, studentship, student-manager, agent of education, social group, student microsociety.*

Постановка проблеми. В наш час система підготовки студентів економічних спеціальностей, зокрема менеджерів у вищих навчальних закладах, в основному спрямована на посилення змісту у фаховому плані. Проте практика засвідчує, що постала необхідність звернути увагу й на інший бік підготовки студентів економічного профілю – формування у них особистісних якостей. Такими незаперечними якісними утвореннями особистості студентів можуть бути соціально-етичні цінності.

Реалізація педагогічного процесу можлива за умови включення в нього суб'єкта професійно-етичної діяльності – студента. Студент як суб'єкт професійно-етичної діяльності своєїрідної психолого-педагогічної сфери органічно вписується у визначену психологами особливу структуру формування загальнолюдських цінностей.

Аналіз актуальних досліджень. В Україні проблеми студентства були завжди предметом уваги вчених різних галузей і, перш за все, соціологів, педагогів, зокрема, відзначаються глибинними дослідженнями наукові праці Л. Ази, О. Алексюка, В. Андрущенко, І. Зязюна, П. Кравчука, С. Харченка та ін.

Студентство як особлива соціально-психологічна спільнота молодих людей, які організаційно об'єднані інститутом вищої освіти і які систематично оволодівають знаннями та професійними вміннями, розглядаються у наукових працях Б. Ананьєва, Р. Вайноли, С. Вітвицької, М. Головатого, Т. Іщенко, В. Лісовського, П. Маланюка, С. Савченка.

Такі науковці, як К. Байша, Н. Борбич, О. Васюк, О. Михайлов, Л. Савенкова, В. Черевко, присвятили свої дисертаційні дослідження питанню формування соціальних і етичних цінностей у процесі професійної підготовки особистості.

Мета статті – розглянути психолого-педагогічну характеристику студентства, зокрема майбутніх менеджерів, як суб'єктів процесу формування соціально-етичних цінностей та студентський мікросоціум як цілісну структуру зі своєю структурою та зв'язками.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи еволюційну схему становлення і прояву цінностей та орієнтацій К. Роджерса [8], можна зробити висновок, що вона подібна до спіралі. Суть її полягає в тому, що спіраль *починається* з того, що дитина рано стикається з системою цінностей і засвоєнням цих цінностей, хоча вони ще і не усвідомлені особистістю, потім *продовжується* на етапі змушеного засвоєння цінностей з метою акліматизації особистості у суспільстві і *завершується* критичною оцінкою систем цінностей та безпосередньою реакцією на них (негативною чи позитивною).

Без сумніву, третя стадія еволюції цінностей К. Роджерса відповідає стадії зрілості та юнацької стадії формування ціннісних орієнтацій у вітчизняній класифікації, тобто студентському віку – 18–25 років, який визначено спеціальним об'єктом психолого-педагогічних досліджень порівняно недавно.

Вікові періоди, що є оптимальними для становлення і зростання окремих видів психічної діяльності й обумовленого ними розвитку етичних цінностей, зарубіжна і вітчизняна психологія визначає як сензитивні (Л. Виготський, А. Винагородський, А. Донцов, В. Ковальов, О. Левицька, І. Мартинюк, Т. Приходько, І. Шкепу). Для продуктивного формування соціально-етичних ціннісних орієнтацій особистості, на думку вчених, таким періодом є юнацький вік (перший і другий періоди юнацтва), до якого цілком закономірно можна віднести і студентство.

З'явившись у XIII столітті як особливий соціальний прошарок, означена соціальна група до сьогоднішнього дня зберігає основні ознаки корпоративності, беручи участь у всіх змінах і перебудовах людської історії і суспільства. Узагальнюючи розуміння даної категорії молоді, можна дати таке визначення поняття "студентство": *це мобільна соціальна група, метою діяльності якої є організована за певною програмою підготовка до виконання складних професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.* У подальшому ми будемо дотримуватись саме цього розуміння даного суб'єкта виховання. Основною характерологічною ознакою студентства як соціальної групи можна вважати таку: активне формування соціальної зрілості, тобто готовність оволодівати вміннями виконувати соціальні ролі (громадянина, працівника, сім'янина).

Слід звернути увагу на те, що психологи розглядають студентство як другий період юності, тобто початок зрілості. При цьому, як стверджує С. Савченко, "своєрідним феноменом студентської самоідентифікації є якості, які визначають його специфічні риси незалежно від часових, політичних, економічних та інших відмінностей... Не стали винятком у багатовіковій історії студентства і події, які відбулися на пострадянському просторі... Студентство зберегло свої базові параметри завдяки тому, що основний вид діяльності – навчально-професійний – залишився домінуючим" [9, с. 74–77].

З цим твердженням дослідника можна цілком погодитись, оскільки вирішальним фактором тут виступає не суб'єктивне прагнення студентів до стабільності, а об'єктивно обумовлене транстимчасове завдання вищої школи – "підготовка спеціалістів, необхідних для функціонування суспільного організму і задоволення потреб молоді в освіті і духовному розвитку та професійному становленні" [9, с. 77].

На думку вчених, студентство – це одна із досить складних і проблемних соціальних груп, в якій постійно відбуваються внутрішні динамічні зміни. Це, зокрема, пояснюється тим, що, по-перше, студентство є найбільш мобільною групою; по-друге, це відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю; по-третє, зі студентством у суспільстві пов'язуються конкретні напрями і теми соціальних змін; по-четверте, студентство має високий інтелектуальний потенціал; по-п'яте, у суспільстві студентство відіграє суперечливу роль (виступає об'єктом нової соціальної діяльності і водночас фактором суспільної стабілізації).

У свою чергу психолого-педагогічна характеристика студентства акцентує увагу на двох тенденціях, що визначають цей період: підвищений інтерес до власної особистості, самопізнання і самовиховання, а також прагнення до розширення соціальних зв'язків. Соціальна та інтелектуальна зрілість передбачають не лише вироблення системи поглядів на світ, але й на своє місце в ньому, усвідомлення себе не лише носієм певних суспільних цінностей, а й соціально корисною особистістю.

Подібну думку свого часу висловив К. Ушинський, який зазначив, що період від шістнадцяти до двадцяти трьох років можна вважати найбільш вирішальним, оскільки саме тут визначається напрямок у способі мислення людини і її характері [10]. Окрім того, як стверджує Б. Ананьєв, перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних особливостей, пов'язаних з професіоналізацією, з іншого боку, визначають даний період як центральний період становлення характеру й інтелекту [2].

Саме в цьому віці підвищується роль переконань і відповідальності за той чи інший вибір, за свої цінності, орієнтації. При цьому простежується і той факт, що світ "книжковий", романтичний (на першому курсі) змінюють реальні вимоги, професійна визначеність, а піднесений ідеал стикається з реальними підходами до системи цінностей. Не дивно, що саме цей період у житті людини часто називають "доленосним", оскільки під час його проходження формується вища життєва мета, навколо якої, мовби навколо ядра, формується вся мотиваційна сфера, а сформовані в юнацькому віці фундаментальні моральні установки проявляються пізніше як ціннісні орієнтації у практичній діяльності і поведінці особистості.

Слід зазначити, що саме в юнацькому віці всі психічні процеси (увага, пам'ять, мислення, уявлення) уже зміцнені, хоча і продовжують удосконалюватись. Їхня довільність досягає високого рівня, вони стають самоконтрольованими і такими, що піддаються управлінню.

Оскільки наше дослідження не передбачає розгорнутого аналізу численних точок зору з цього питання, ми вважали за доцільне зупинитися на окремих із них.

У даній ситуації ми цілком погоджуємося з думкою С. Савченка, що "студентство слід розглядати як соціальну групу, а не як окремі індивіди молодого віку, тобто домінує соціальний, а не віковий підхід" [9, с. 85]. Окрім того, не варто забувати, що специфіка студентства як особливої соціальної групи полягає у підготовці до діяльності, з якою вони мало знайомі. А отже, наявний ризик розчарування щодо обраної спеціальності, відмежування як від сім'ї, так і від нового середовища. Це, звичайно ж, може призвести до переорієнтації особистісних установок, а іноді навіть до асоціальних проявів.

Якщо говорити про формування особистості студента, то воно відбувається завдяки зміні його внутрішнього світу і позиції. Адже особистість займає певну позицію лише у разі здійснення нею суб'єктивної оцінки об'єктивно існуючої системи цінностей. Саме позиція особистості робить її незалежною від різних зовнішніх впливів.

Окрім того, особистість студента розглядається вітчизняними і зарубіжними вченими (Л. Аза [1], Ю. Волков [3], С. Карпенчук [4], І. Кон [5] та ін.) як особистість креативна (активна, творча), що доводить наявність творчості і співтворчості студентів не лише в навчальній діяльності, але й у суспільній практиці і в побуті.

Соціокультурне середовище, в якому відбувається становлення студента як соціальної особистості, створює максимум можливостей для самореалізації і самовдосконалення, при цьому вона заохочує і сприяє розвитку усвідомленої творчості з досить високою долею авторства, що допускає наявність сформованих соціально-етичних цінностей.

Студентський мікросоціум розглядається нами як цілісна система зі своєю структурою і зв'язками, яка є частиною більш широкої соціальної спільноти (це стосується макросередовища). Об'єктивно виправданим стосовно даного питання є твердження про те, що мікросоціуми можуть ініціювати діяльність студента, призупиняти чи зупиняти його активність зовсім або ж він буде індиферентним. Значущість мікросоціуму визначається тим, наскільки сильним є його вплив на формування ціннісних установок студента. Аналіз особливостей функціонування різних мікросоціумів в умовах вищого навчального закладу (науково-дослідного об'єднання, гуртожитку, громадської організації, клубу) дозволяє виявити, що в кожному із мікросоціумів існує своя система цінностей, свої поведінкові норми. В той же час вивчення особливостей навчально-виховного процесу у вищій школі економічного профілю дозволяє говорити, що ціннісні орієнтації студентським мікросоціумом або ж зовсім не враховуються, або ж визнаються однотипними (однаковими) для всіх мікросоціумів у всіх ВНЗ. На нашу думку, під час проведення педагогічного експерименту доцільно враховувати не лише те, до якого курсу чи групи відносяться студенти, включені в експеримент, але й які їхні ціннісні орієнтації та їх спрямованість на ту чи іншу діяльність (пізнання, спілкування, праця) у межах окремого мікросоціуму.

Принципово важливим для нас стало те, що необхідно враховувати, перш за все, соціальну активність студентів, як особистісну якість, яка є за своєю суттю інтегративною і яка відображає всі основні параметри включення людини в мікросоціум.

Соціальна активність не лише проявляється в тому чи іншому виді діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, політичній, дозвіллевій, спортивній, ігровій, комунікативній), але й притаманна будь-якому суб'єкту соціальної творчості.

Важливим для нас є і те, що соціальна активність за наявності всіх інших факторів значною мірою є суб'єктивною, отже, найбільш повно відображає особистісні особливості індивіда. Причому слід зауважити, що різні види діяльності, в яких домінують "свої" фактори, можуть виступати провідними або фоновими, в іншому випадку вони переплітаються, що у своїй сукупності визначає індивідуалізацію у соціальному становленні особистості, а ієрархія цих видів діяльності визначає ефективність кожного із них.

Це дозволяє говорити про те, що у разі позитивного впливу на студента всіх факторів соціуму (особистісно-середовищного впливу) можна підтримувати бажану структуру ціннісних орієнтацій у всіх видах діяльності, а при прояві негативного впливу чи індиферентності структура ціннісних орієнтацій буде порушеною (чи спотвореною), коли з'являється так звана "подвійна мораль" чи взагалі відбувається переорієнтація на інші системи цінностей.

Визначаючи ціннісні орієнтації студентства, ми вважали за необхідне зробити акцент на тому, що вони залежать від того, з яким типом студентів ми маємо справу у нашій роботі. Виходячи із положень Д. Леонт'єва [6], Г. Олпорта [7], С. Савченка [9] та ін., можна назвати вісім соціотипів:

- 1) інтелектуальний тип: йому притаманна здатність мислити послідовно, логічно;
- 2) художній тип характеризується високим рівнем естетичного розвитку;
- 3) творчий тип: йому притаманна підвищена активність, прагнення займатися різними видами громадянської роботи;
- 4) виконавчий тип – добросовісний виконавець, але сором'язливий, іноді закомплексований;
- 5) діловий тип – людина з чітко визначеною діловою орієнтацією, ініціативна;
- 6) консервативний тип: для нього притаманні і стійкі, і чіткі психологічні утворення, студентське середовище на них впливає слабо;
- 7) авантюрний тип проявляє активність на свій розсуд без будь-якої попередньої підготовки;
- 8) споглядальний тип – студент схильний до розмірковувань, але не дуже прагне до активних дій.

Проте слід сказати і про певні узагальнені характеристики студентства, які стосуються названої соціальної групи в цілому. Так, йому притаманна деяка агресивність поведінки, з одного боку, а з іншого – соціальна інфантильність.

Варто визначити і той факт, що досить помітну роль у зміні цінностей студентів відіграють кардинальні зміни у суспільстві (як політичні, так і економічні),

у засобах масової інформації, зміни у світі міжособистісних стосунків (чітко виражено перехід концепції "Ми" на концепцію "Я"), руйнування традиційної системи цінностей, визнання її як "застарілої".

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо дійти висновку, що реалізувати педагогічний процес неможливо без включення до нього суб'єкта професійно-етичної діяльності – студента (зокрема студента-менеджера). Визначено, що студентство – це особлива соціально-психологічна спільнота молодих людей, яка організаційно об'єднана інститутом вищої освіти і яка систематично оволодіває професійними знаннями й уміннями. Причому слід підкреслити, що студентство ми розглядаємо як соціальну групу, а не вікову, оскільки передбачається її підготовка до професійної діяльності. А це, у свою чергу, передбачає можливість переорієнтації особистісних установок, соціальних позицій і соціально-етичних проявів.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці комплексу методик педагогічного впливу на формування у майбутніх менеджерів соціально-етичних цінностей.

Література

1. Аза Л. А. Воспитание как философско-социологическая проблема / Л. А. Аза. – К. : Наук. думка, 1993. – 129 с.
2. Ананьев Б. Г. О методах современной психологии / Б. Г. Ананьев // Психодиагностические методы в комплексном лонгитюдном исследовании студентов. – Л. : ЛГУ, 1976. – С. 13–35.
3. Волков Е. С. Зависимость ценностных ориентаций студентов от смены вида деятельности : метод. реком. / Е. С. Волков. – М. : МГПИ, 1981. – 29 с.
4. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
5. Кон И. С. Социализация и воспитание молодежи / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1989. – 206 с.
6. Леонтьев Д. А. От социальных ценностей к личным: социогенез и феноменология ценностей регуляции деятельности / Д. А. Леонтьев // Вестник Московского ун-та. – Серия 14 : Психология. – М., 1996. – С. 37.
7. Олпорт Г. Становление личности : избранные труды / Г. Олпорт. – М. : Смысл, 2002. – С. 166–216.
8. Роджерс К. Творчество как усиление себя / К. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
9. Савченко С. В. Социализация студенческой молодёжи в условиях регионального образовательного пространства / С. В. Савченко. – Луганск : Альма-матер, 2003. – С. 74–85.
10. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1990. Т. 5. – 1991. – 528 с.